

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 323(4):316.77
ПНР

НИКОЛА КАЈТЕЗ

Српски филозофски форум
Нови Сад

ЕВРОПА И КОМУНИКАЦИЈА

Сажетак: У овом кратком тексту расправља се о могућностима и границама симболичких и комуникацијских оквира савременог западног погледа на свет.

Кључне речи: Комуникација, Европа, вредности, цивилизација, култура.

Симболичке везе, као преносиоци општег садржаја и важења, опстајаће све док постоји било каква врста комуникације. Додуше, често се заборавља да постојана једнородност различитих „ја” не мора претпостављати унутрашњу једнородност универзума: она може бити производ чињенице да постоји комуникација путем мање или више егзактних симбола које сама „ја” стварају.

Идеал васељенске општости могао би се, савременим херменеутичким језиком, назвати идеалном заједницом комуникације. Наиме, херменеутичка интерпретација мисаоних творевина, као процес несвесног стварања живих, променљивих духовних склопова, експлицира уживљавање, транспозицију властитих доживљаја у искуство Другог. (Поимање самоидентитета већ претпоставља посредовање, однос и разлику у односу на Друго, али Друго не може бити апсолутно спољашње.)

НИКОЛА КАЈТЕЗ

Одређивање смисла зависи од интерпретатора, али с обзиром на културни и друштвено-историјски контекст употребе одређеног језика. Овај контекст је нужни услов адекватне интерпретације у датим околностима. Тиме се избегава да интерпретатор има повлашћени статус у комуникацији. Међутим, ваља бити свестан и да је наша интерпретација односа између интерпретатора и његовог историјског контекста такође историјски условљена, тако да се предрасудност не може потпуно елиминисати, а критика идеологије и сама, у већој или мањој мери (што свакако није свеједно) остаје идеолошка.

Интерпретација је у исти мах објективна и субјективна. Нема чисте објективности, потпуно независне од субјекта. Објективност која настоји да буде анонимизација сазнања увек је посредована животом.

Опрез у односу на пројекте васељенске општости код неких мислилаца с правом проиходи из страха да такав покушај води само окоштавању, пасивизацији, инерцијацији, материјализацији и у крајњој линији ропству. Свака идеална заједница комуникације подразумевала би чврсту институционализацију, а онда смо на само корак од доктринарне репресије, од наметања „неприкосновених” истина.

У фрагментарној, несавршеној реалности, у комуникацијском смислу, јалови су интегрални покушаји описа било којег универзалног модуса. Насилне унификације никада се не заврше добро. Идеја глобализације и идеја Европске уније то ће подједнако јасно показати. Такви покушаји традиционално проистичу из теоријских система склоних апстрактним тотализацијама и априорним конструкцијама. Конкретне друштвене појаве често се потчињавају унапред припремљеним концептима. Тада долази до редуција, апстракција и хипостазирања бескрајно сложених и мултипликованих појава и процеса.

Вредности на којима почива данашњи свет, пре свега онај високоразвијени, а које мање-више произлазе из монетарног погледа на свет, злоупотребљавају човекову архетипску потребу за саборношћу, каналишући је ка негативном или апстрактном свејединству, претварајући на социјалној равни човеков друштвени свет у систем једнообразних глобалних диктата и стереотипа,

уништавајући сваки корен личне и колективне суверености. Такав свет формалне и квантификоване интеграције води суштинској дезинтеграцији не само колективног већ и индивидуалног духа.

За свакога ко нема потенцијал и жељу да трансцендира материјалну датост и предметно-емпиријску стварност, могућност новца као чувара богатства принципијелно је неисцрпна. Вредност новца потпуно је детерминисана иманентним аспектима човекове природе и на овом плану вреди правило: што више новца то више могућности. Његова апсолутна својства, позитивна или негативна, исцрпљују се овим релативним еквивалентом човекових потенцијала. Што је јачи интензитет сублимације човекових духовних вредности у вредности тварног света, то је значај новца у човековом животу већи. Механичко сажимање духа и плоти увек је резултирало новом плоти, а никако духом. У оној мери у којој је човек успевао да створи њихово органско, дијалектичко јединство, култура је надвладала цивилизацију, а значај новца као средства комуникације и размене је слабио. Комерцијализација и фетишизација духа, трговина властитим телом и властитом душом, својеврсна корупција човекових тежњи ка истинитом, лепом, добром и свеколиком узвишеношћу, темељна је карактеристика развијених робно-новчаних односа.

Потреба за комуникацијом подразумева да је могуће разумевање света, ако не већ и његова одгонетка. С друге стране, пука површна размена информација деструктивно делује на човекове стваралачке потенцијале, стварајући повољне услове за једну репресивну заједницу у најгорем могућем смислу, у којој људи мисле да је репресија у којој живе заправо слобода. Над деструкцијама претходних, људи су се мање или више згражавали, што је омогућавало мобилизацију њима супротстављених снага. Данас, уз нову врсту лажи, већу и опаснију од ма које претходне, нестаје иницијална каписла која би запалила успаване потенције за борбу против зла. Привидном отвореношћу потискује се чак и потискивање као модификација нагона.

Данас смо, више него икада раније, у оквиру инструменталне рационалности, системске интеграције, анонимних облика интегрисане друштвености, која нас обједињује једино безличним заједничким правилима и процедурама, израженим пре свега у

облику робно-новчаних односа, која не оставља простор за разумне пројекте деловања и плуралитет аутентичних иницијатива. Тако смо готово безнадежно удаљени од комуникативне рационалности, социјалне интеграције, у којој бисмо опстајали уз помоћ узајамног (спо)разумевања. У овој другој опцији, која се систематски уништава, неупоредиво је више простора за критику и за слободно сучељавање аргумената приликом изградње нових консензуса. Ако прва парадигма коначно превлада, више нећемо моћи да разликујемо идеју комуникације од идеје трговине, тј. комуникација ће имати исти смисао као размена новца, значења ће бити замењена порукама, а консензус инструкцијама и пуким увидом у информације. На граници смо стварања света у коме се трансакција кредитном картицом и разговор неће моћи разликовати.

Уз помоћ својеврсног индекса општости, увек нужно инкорпорираних у наша променљива језичка значења, уз трансцендентални примат језичког споразумевања и аргументационе заједнице комуникације, уочавају се претпоставке трансцендентално-херменеутичког саморазумевања филозофије. Иста структура човека и света указују на њихово заједничко исходиште. Истина је оно што нас повезује, а њена вредност је сразмерна степену њене интегративне моћи. С тим у вези, темељно херменеутичко питање гласи: како је могуће споразумевање са другима о смислу и истини језичког разоткривања света? Другим речима: како је могуће, у условима успостављања дистинкције између нестабилних појмова деконструктивистичког језика и њихових синонима у језику метафизике (конституисање, производња, стварање, кретање, смисленост, историчност, когниција...), међусобно разумевање.

Становиште по којем једино од поступка интерпретације зависи смисао језичких симбола не решава овај проблем.

Да би споразумевање било могуће, неопходно је да језици поседују модус за „преструктурирање” неких делова властитих појмовних апарата, за њихово усклађивање, савршавање, свођење на заједнички именитељ са појмовним апаратима других језика, мада често чак и формализација исказа другог појмовног система долази у питање. Усавршавањем споразумевања, људски доживљаји, ма колико индивидуални, постају све сличнији. Када дово-

љно дуго живе заједно, људи изграде поменути индекс општости, односно општеважећи логос. Реч је о интересубјективним условима важења. Једини легитиман принцип за утврђивање неких премиса као универзално истинитих јесте да се оне потврде у некој далекој и неизвесној идеалној заједници комуникације.

Стандарди заједништва, у виду институционалних правила језичких аката, нужан су предуслов рационалног дискурса, сваке аргументације и споразумевања.

Постоје универзалне дубинске структуре са којима се рађамо и које отеловљујемо у говору. Ове урођене структуре, које се могу изразити кроз формалне језичке универзалије, објашњавају универзални, спонтани и комплексни карактер правила стварања и разумевања реченица. Самоорганизација мора да логички и фактички претходи програмски усмереној регулацији. Сви облици мишљења које је један појединац у стању да досегне спецификовани су већ од рођења и само се испољавају кроз процес сазревања током развоја. Језичке способности човека су специјализовани део његовог генетског наслеђа, део урођеног знања које треба да се разоткрије.

Ово не подразумева урођене идеје и уобличене конкретне способности већ само потенцијалне диспозиције које су трајни услови формирања посебних језика и граматика, развијајући се у процесу комуникације и, шире, општења са спољашњим светом. Структура мишљења садржи оне базичне принципе на основу којих је могуће свет доживљавати путем уопштавања парцијалних представа. Постоји, дакле, општа логика људског духа, која лежи у основи свих култура.

Међутим, принципијелно већ унапред знамо да онтолошки статус истина које би се утврдиле чак и у идеалној заједници комуникације не би ни изблиза био на нивоу онога што о онтолошком статусу својих истина мисли било која идеологија са максималистичким претензијама, будући да су све оне заборавиле на изворно порекло својих недодирљивих аксиома. Истине тих идеологија се у њима самима проглашавају априорним и вечним, док су из поменуте теоријске оптике која претпоставља могућност идеалне заједнице комуникације истине настале и начелно су чак променљиве (уколико би таква промена била потврђена новим

консензусом у идеалној заједници комуникације, мада је мало вероватно да ће се такав консензус икада историјски конкретизовати).

Трагање за постојаним смислом текста не може без прећутног прихватања конвенција (правила расправе), без вере оно што структурализам препознаје у правилном, легитимном и компетентном читању и изражава кроз кодирани метајезик који у извесној мери превладава расипање и размицање значења, сабира, производи истину и смисао, поништава унутрашње хетерогености. Када нађе место у језичкој игри, сваки скуп гласова или запис постаје реч, појам. Тако, у извесном смислу, метафоре постају појмови, филозофеме. Уз сву особеност индивидуалности, језик као носилац значења у одређеним историјско-цивилизацијско-културолошким околностима ограничава маневарски простор за изражавање оног субјективног, личног, непоновљивога, али управо својом унификацијом омогућава интересубјективну комуникацију.

У условима у којима таква заједница не постоји, дакле, у условима у којима се ми фактички увек и налазимо, располажући само „реалном” заједницом комуникације, која полази од премиса прихваћених „овде и сада”, до бруталне репресије долази наметањем једном делу заједнице „истина” од стране неког другог дела. Ово никада није било јасније него данас.

Нормативни систем аутентичног и моралног сазнања који није актуелизован, који није у блиској вези са реалном социокултурном ситуацијом је чардак ни на небу ни на земљи, лелујави списак лепих жеља који не решава противречности датог времена. Ово је посебно важно имати у виду данас, када, суочени са неконтролисаним развојем, границама раста и другим стратешким проблемима модерног света, одлагање решавања дате кризе може трајно онемогућити све садашње и будуће визије и утопије. С друге стране, потпуна парцијализација проблема, без посматрања ствари у тоталитету, доводи у реалну опасност да од дрвећа не видимо шуму. Кроз цивилизацију, човек је овладавао снагама природе и спољашњих услова живота, кроз културу је овладавао својом сопственом природом. Честе хипертрофије цивилизацијских вредности водиле су губитку духовних основа друштва и личности; ретке хипертрофије културних вредности водиле су ап-

страктном, неделотворном, интровертном и пасивном доживљају света. — Ефикасност и правичност се, због људског егоизма, налазе на супротним половима. Одговорно друштво би требало да балансира између ових крајности, али тако да буде бар мало ближе овој другој. Данашњи високоразвијени свет није на висини историјског задатка пред којим се налази.

Да ли је „објективни ум” тековина опште структуре мишљења реалне заједнице комуникације или је пак ствар некакве онострани сврсисходности? Складне идејне целине производ су навика нагомиланог искуства, будући да активни учесници у њеном стварању увек полазе од затеченог нивоа „позитивних” решења која се синтетишу, уобличавају, трансформишу, преформулишу, усклађују са временом, да би се у духовно наслеђе човечанства тек понекад убацивали истински нови елементи.

Ако жели да, уместо цивилизацијског и културолошког империјализма, заслужи морално право на водећу улогу у свету, западна цивилизација, Европа поготово (јер, на њој је додатна историјска одговорност), морала би да има у виду једну просту, чак баналну чињеницу: да је комуникација двосмеран, па и вишесмеран процес. Ако тврдоглаво настави да за себе тражи више од тога, Запад може лако остати без ичега. На жалост, то би значило да без ичега остају и сву остали.

Summary: In this short text it is going to be talked about possibilities and boundaries of symbolic and communicational frames of the contemporary western of attitudes to the world.

Key words: communication, Europa, values, civilization, culture.